

بخش اول

کلیات

فصل اول

طرح تحقیق

فصل اول

۱- طرح تحقیق

۱-۱ بیان مسأله

توبه با تکامل انسان ارتباط نزدیک دارد و اگر درهای توبه بسته شود انگیزه تکامل از بین می رود چرا که انسان تصور می کند راه نجاتی برای او نیست. پروردگار متعال با لطف و رحمت بی کران خویش خطاکاران را به حال خود وا نگذاشته و راه بازگشت به سوی خویش را در اختیار تمام کسانی که از او دور شده اند، قرار داده است. از زمان خلقت انسان توبه وجود داشته است؛ حضرت آدم علیه السلام بعد از خطای خویش به سوی خداوند بازگشت و از رحمت الهی بهره مند شد. به شهادت آیات قرآن، پیامبران دیگر نیز گاهی از خداوند طلب بخشش برای خود و دیگران داشته اند. در آیین اسلام نیز توبه اهمیت ویژه ای دارد، تا بدان حد که در مباحث اخلاقی، عرفانی، کلامی مورد بررسی قرار گرفته است. از سویی گروهی از آیات قرآن کریم علاوه بر بیان اهمیت توبه، سابقه آن را در ادیان گذشته بیان می کنند. توبه ی حضرت آدم علیه السلام و برخی از پیامبران نیز دلیلی بر آن است که گاهی پیامبران هرچند که گاهی نداشته باشند به توبه و بازگشت به سوی خدا احتیاج دارند.

و استغفار به معنای طلب آمرزش است و آیات قرآن به اهمیت آن اشاره دارند به طوری که از استغفار پیامبران، فرشتگان و مومنین یاد شده است. استغفار زمینه را برای جلب رحمت الهی فراهم می کند و بندگان را به لطف الهی امیدوار می کند تا با بازگشت به سوی او دنیا و آخرت تخریب شده را آباد سازند. از همین رو است که قرآن کریم نیز استغفار را یکی از دو عامل نجات از نزول بلا معرفی می کند. عده ای از انسانها هنر توبه ندارند یعنی در صورت پشیمانی قادر بر عزم جدی ترک گناه نیستند؛ پس استغفار راه دیگری برای امیدواری بندگان خطاکار است تا به دامن پر مهر الهی باز گردند. طی بررسی های انجام شده کتابها و تحقیق های فراوانی پیرامون توبه و استغفار وجود دارد اما با این وجود، به ندرت رابطه ی آن دو مورد ارزیابی قرار گرفته است. حال با توجه به آنچه ذکر گردید این سؤال مطرح است که چه رابطه ای میان این دو مقوله وجود دارد و تأثیر آن ها بر یکدیگر چیست.

۱-۲ ضرورت و اهمیت موضوع

توجه به این سوال که «مگر توبه و استغفار متفاوت از یکدیگرند که در آیات و روایات گاهی به توبه، و گاهی به استغفار تعبیر شده است» و تلاش برای یافتن پاسخ آن، طرح این موضوع را ضرورت می بخشد. شناخت رابطه ی میان توبه و استغفار از جهت علمی ضروری است؛ زیرا شخص مصمم به توبه و استغفار لازم است حدود و شرایط آن دو را بداند و درک کند که آیا باید توبه همراه با استغفار باشد یا استغفار به تنهایی کدام یک از تبعات گناه را رفع می کند. از جهت عملی نیز ضرورت دارد. آیا شخص تائب باید استغفار را به عنوان مقدمه ی توبه انجام دهد یا در درون توبه استغفار و طلب آمرزش مخفی است. چرا که گاهی استغفار کننده آثار وعده شده بر استغفار را نمی یابد زیرا با شوق گناه در دل لفظ استغفار را بر زبان جاری می کند و عزم بر بازگشت ندارد. پس انجام و نگارش چنین تحقیق هایی ضروری است چرا که در واقع تذکر برخی مسائل در جهت تقویت انگیزه ی عمل به اوامر الهی است و همچنین افق تحقیق های دیگر را روشن می کند.

۱-۳ تاریخچه و پیشینه ی موضوع

توبه و استغفار در همه زمانها مورد توجه بوده است و تاریخچه آن به زمان خلقت حضرت آدم علیه السلام بر می گردد. بعد از ظهور اسلام با توجه به آیات و روایات وارده علما و دانشمندان بسیاری در صدد کشف جزئیات بیشتری از آن ها بوده اند. توبه از جنبه های مختلف (فقهی، کلامی، اخلاقی، عرفانی) قابل بررسی است که در کتابهای متعددی به آن اشاره شده است.

پیرامون توبه و شرایط آن و همچنین استغفار کتابها و پایان نامه های مفصلی وجود دارد. تفاسیر ارزشمندی همچون تفسیر المیزان، تفسیر تسنیم، تفسیر تبیان و... ضمن شرح برخی آیات، و کتابهای اخلاقی مانند معراج السعادة و شرح نهج البلاغه ابن میثم در خطبه اول، توبه را مفصل شرح داده اند. و کتابهایی همچون «مقالات» محمد شجاعی، «راه بازگشت دربارہ مذنبین و اوابین و توابین و مستغفرین» علی موسوی ده سرخی و «گناه شناسی» محسن قرائتی

نیز توبه یا استغفار را مفصل بررسی نموده اند. همچنین پایان نامه هایی چون «توبه از دیدگاه قرآن و حدیث» اثر احمد فدوی اردستانی، «استغفار و آثار آن در آیات و روایات» اثر جواد نجفی کافی از آن جمله می باشند. در مورد رابطه ی توبه و استغفار بررسی چندانی صورت نگرفته است، ولی خانم نفیسه فقیهی مقدس در مقاله خویش با عنوان «توبه در قرآن» به طور خلاصه اشاره داشته اند که برای تحقق توبه، طلب بخشش گناهان و استغفار ضروری است. لذا این پژوهش به دنبال آن است که بعد از بحث توبه و استغفار رابطه ی آن دو را یافته و تاثیر استغفار بر توبه را تبیین کند.

۴-۱ پیش فرض های پژوهش

خداوند متعال اسباب تکامل انسانها را مهیا فرموده است و لطف و رحمت خود را از آن ها دریغ نمی کند. اگر چه گناهکاران در برابر عوامل فریب دهنده قدرت ایستادگی را از دست داده اند لیکن فرصت جبران خطای خود را دارند زیرا خداوند حکیم و علیم راه بازگشت به سوی خویش را بر انسان خاکی نبسته و منتظر بازگشت بنده ی خاطی خویش است.

۵-۱ سوالات پژوهش

سوال اصلی: توبه و استغفار به لحاظ مفهوم چگونه تبیین می شوند و چه رابطه ای میان آن دو از منظر قرآن کریم و نهج البلاغه وجود دارد؟

سوالات فرعی: الف) از دیدگاه قرآن و نهج البلاغه مفهوم توبه چیست؟ آثار آن کدام است؟ شرط قبول و کمال آن چیست؟ انواع توبه کدام است؟ آیا توبه واجب است؟ چند قسم توبه کننده وجود دارد؟

ب) از دیدگاه قرآن و نهج البلاغه مفهوم استغفار چیست؟ مفسران در مورد آن چه نظراتی دارند؟ شرایط استغفار کدام است؟ چه آثاری دارد؟ استغفار چه رابطه ای با غفران دارد؟ اقسام استغفارکنندگان چه کسانی هستند؟

جمهوری اسلامی ایران

شورای عالی حوزه علمیه قم

مرکز مدیریت حوزه های علمیه خواهران

معاونت پژوهش

عنوان:

بررسی مفهوم توبه و استغفار

و رابطه آن دو

از منظر قرآن کریم و نهج البلاغه

استاد راهنما

سرکار خانم تاجیک

استاد مشاور

حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر قهاری

نگارنده

زینب السادات هاشمی راد

۱۳۹۱

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

مقدمه

بخش اول: کلیات

فصل اول: طرح تحقیق

- ۱- بیان مسأله ۳
- ۲-۱ ضرورت و اهمیت موضوع ۴
- ۳-۱ تاریخچه و پیشینه ی موضوع ۴
- ۴-۱ پیش فرض های پژوهش ۵
- ۵-۱ سوالات پژوهش ۵
- ۶-۱ فرضیه ی پژوهش ۶
- ۷-۱ روش اجرای طرح ۶

فصل دوم: مفهوم شناسی

- ۱-۲ مفهوم توبه ۸
- ۱-۱-۲ توبه در لغت ۸
- ۲-۱-۲ توبه در اصطلاح ۱۰
- ۲-۲ مفهوم استغفار ۱۲
- ۱-۲-۲ استغفار در لغت ۱۲
- ۲-۲-۲ استغفار در اصطلاح ۱۴
- ۳-۲ مفهوم رابطه ۱۸
- جمع بندی ۱۸

بخش دوم: شناخت توبه و استغفار از منظر قرآن کریم و نهج البلاغه

فصل اول: شناخت توبه

- ۱-۱ ارکان توبه ۲۴

۲۸.....	۲-۱ شرایط توبه.....
۳۱.....	۳-۱ درجات توبه و توبه کنندگان.....
۳۴.....	۴-۱ وجوب فوری توبه.....
۳۷.....	۵-۱ پذیرش توبه.....
۴۳.....	۶-۱ آثار و برکات توبه.....
۴۹.....	۷-۱ مهلت توبه.....
۵۱.....	۸-۱ موانع توبه.....
۵۵.....	جمع بندی.....

فصل دوم: شناخت استغفار

۵۷.....	۱-۲ شرایط استغفار.....
۶۳.....	۲-۲ اقسام استغفار کنندگان.....
۶۸.....	۳-۲ آثار استغفار.....
۷۴.....	۴-۲ رابطه استغفار با غفران.....
۷۶.....	۵-۲ اقوال مختلف مفسران در مورد استغفار.....
۸۶.....	جمع بندی.....

فصل سوم: تفاوت ها و شباهت های توبه و استغفار

۸۸.....	۱-۳ تفاوت های توبه و استغفار.....
۸۸.....	۱-۱-۳ استغفار طلب آمرزش از گذشته و توبه تعهدی بر آینده.....
۸۸.....	۲-۱-۳ امکان استغفار بعد از مرگ بر خلاف توبه.....
۸۹.....	۳-۱-۳ امکان استغفار به جای فرد دیگر و عدم آن در توبه.....
۹۰.....	۴-۱-۳ استغفار مقدمه ی توبه.....
۹۰.....	۵-۱-۳ استغفار، طلب آمرزش و توبه، پشیمانی و عدم برگشت به گناه.....
۹۱.....	۲-۳ شباهت های توبه و استغفار.....
۹۱.....	۱-۲-۳ پشیمانی.....
۹۲.....	۲-۲-۳ جلب رحمت الهی و وفور نعمات.....

۹۴.....	۳-۲-۳ عدم پذیرش توبه و استغفار.....
۹۵.....	۴-۲-۳ خیر بودن توبه و استغفار.....
۹۷.....	۵-۲-۳ رافع عذاب.....
۹۸.....	۶-۲-۳ اجابت پروردگار.....
۹۸.....	۷-۲-۳ عامل ورود به بهشت.....
۱۰۰.....	جمع بندی.....

بخش سوم: بررسی رابطه ی توبه و استغفار از منظر قرآن کریم و نهج البلاغه

فصل اول: رابطه به لحاظ منطقی

۱۰۴.....	۱-۱ تساوی.....
۱۰۷.....	۲-۱ تباین.....
۱۰۹.....	۳-۱ عام بودن استغفار.....

فصل دوم: رابطه به لحاظ تأثیر و تأثر

۱۱۱.....	۱-۲ استغفار شرط توبه.....
۱۱۵.....	جمع بندی.....

خاتمه پژوهش

۱۱۸.....	نتیجه گیری.....
۱۲۰.....	پیشنهادات.....
۱۲۱.....	منابع و مأخذ.....